

Pavel Šturma: Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva.

1. vydání. Praha: Karolinum, 2002, 311 stran, ISBN 80-246-0305-5.

V červenci 2002 vstoupil v platnost *Statut Mezinárodního trestního soudu* (tzv. Římský statut – podle místa konání diplomatické konference, která ho v roce 1998 schválila).¹ Jeho přijetí je zatím posledním krokem na dlouhé a složité cestě formování mezinárodního trestního soudnictví. Historie mezinárodních trestních tribunálů se začíná psát po druhé světové válce, svou renesancí procházejí v 90. letech 20. století. V jejich první polovině jsou ustaveny *Mezinárodní trestní soud pro bývalou Jugoslávii* a *Mezinárodní trestní soud pro Rwandu*. Ve druhé polovině ožívá a je realizována myšlenka na zřízení stálého trestního tribunálu.

Čeští právníci sledovali proces vzniku Mezinárodního trestního soudu (*International Criminal Court – ICC*) s velkým zájmem hned od samého počátku. V průběhu druhé poloviny 90. let byla v odborném tisku otištěna řada prací, hodnotících minulost a budoucnost mezinárodního trestního soudnictví a roli ICC.² Na jaře roku 2002 nakladatelství Karolinum vydalo monografii vedoucího Katedry mezinárodního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy profesora Pavla Šturmy s názvem *Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva*, která je v současné době nejkompexnějším pojetím uvedené problematiky. Kniha navazuje na předchozí autorovy příspěvky, uveřejněné v časopisech *Právní praxe* (č. 1/1998), *Právník* (č. 8–9/1988 a č. 9–10/1989), *Právní rozhledy* (č. 9/1996) a *Mezinárodní politika* (č. 6/2001), a na výzkumnou studii Ministerstva zahraničních věcí České republiky, kterou autor zpracoval v roce 2000.

Monografie je rozdělena do pěti částí. Úvodní kapitoly se zabývají otázkami tzv. mezinárodního práva trestního. První kapitola definuje pojem zločin podle mezinárodního práva a mezinárodní právo trestní. Druhá kapitola sleduje vývoj *chápání* zločinů podle mezinárodního práva a jejich kodifikace. Třetí a čtvrtá kapitola jsou pak věnovány mezinárodním trestním soudům. Po 210 stranách českého textu a po seznamu literatury následují shrnutí v anglickém jazyce a textové přílohy. Přílohová část obsahuje autentická (anglická) znění dokumentů, s nimiž autor pracuje v textu – *Římský statut Mezinárodního trestního soudu* (výňatky), *Statut Mezinárodního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY)*, *Statut Mezinárodního tribunálu pro Rwandu (ICTR)*, *Dohodu mezi OSN a vládou Sierry Leone o ustavení Zvláštního soudu pro Sierru Leone* a návrh *Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva* z roku 1996. Stručná pátá kapitola shrnuje autorovy závěry.

První kapitola – *Pojem zločin podle mezinárodního práva a mezinárodní právo trestní* – definuje výrazy, které se dále v knize objevují. Autor vysvětluje rozdíl mezi zločiny podle mezinárodního práva a mezinárodními zločiny na straně jedné a zločiny podle mezinárodního práva a tzv. konvencionálními trestnými činy na straně druhé. U všech uvedených pojmů nabízí vysvětlení, naznačuje vývoj jejich obsahu, zmiňuje se o soudních rozhodnutích, která formovala a ujasňovala jejich obsah, a uvádí, ve kterých smluvních instrumentech se s nimi můžeme setkat. Dále se věnuje pojmu mezinárodní právo trestní. Vzhledem k tomu, že jednoznačně akceptovaná definice tohoto pojmu neexistuje, autor nabízí hned celou řadu pojetí tohoto termínu, vytvořených zahraniční i domácí naukou (Hobza, Outrata, Potočný, Čepelka). Velmi zajímavou a užitečnou částí celé knihy je poslední paragraf první kapitoly (1.2.2.), jenž shrnuje předcházející stránky a uvádí jasné definice zmíněných pojmů, vysvětluje vztahy mezi nimi a následně vyjmenovává osm okruhů mezinárodních smluv, které vytvářejí základ mezinárodního práva trestního.

Ve druhé kapitole, která má název *Vývoj zločinů podle mezinárodního práva a jejich kodifikace*, P. Šturma pohlíží na formování obsahu jednotlivých zločinů podle mezinárodního práva v čase. První podkapitola popisuje první dokumenty kriminalizující nežádoucí

válečná jednání od druhé poloviny 19. století do přijetí Versailleské mírové smlouvy. Druhý oddíl se zabývá tzv. Norimberskými zásadami. Nastiňuje spojenecká jednání, která již během druhé světové války vytvořila základ pro poválečné potrestání zločinců. Analyzuje především článek 6 *Statutu Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku*, hmotně-právní ustanovení, které vymezuje jednotlivá trestná jednání. U všech tří kategorií zločinů (zločiny proti míru, válečné zločiny, zločiny proti lidskosti) uvádí jejich definici a doplňuje ji poznámkami, týkajícími se aplikace jednotlivých skutkových podstat soudem. V následujících odstavcích sleduje další vývoj procesu definování zločinů podle mezinárodního práva a podrobně charakterizuje jednotlivé zásady, k jejichž formulaci dospěla Komise pro mezinárodní právo v roce 1950 v dokumentu *Zásady mezinárodního práva*, uznané v Chartě Norimberského tribunálu a v jeho rozsudku. Poslední část druhé kapitoly autor věnuje podrobnému rozboru návrhu *Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva*. Popisuje složitý vývoj uvedeného dokumentu. Sleduje, jak se obsah pojmu zločin proti míru a bezpečnosti formoval od prvních návrhů zvláštního zpravodaje z roku 1985 přes předběžný návrh Kodexu (1991) až k jeho konečné verzi (1996).

V odstavcích, týkajících se obecných ustanovení Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva, se Šturma zabývá otázkami individuální odpovědnosti pachatele, postavením prostých jedinců a jedinců v oficiálním postavení, formami trestné součinnosti, trestností jednání uskutečněného na příkaz vlády nebo nadřízeného apod. V dalším textu věnuje pozornost jednotlivým skutkovým podstatám, které zmíněný kodex obsahuje – agresi, genocidě, zločinům proti lidskosti, zločinům proti pracovníkům OSN a jeho přidruženému personálu a válečným zločinům. U všech zločinů je uvedeno, jak se do Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva dostaly, jaká jednání lze pod každou skutkovou podstatu zahrnout, a další významné informace, týkající se objektu, objektivní stránky, subjektu i subjektivní stránky činu.

V textu jsou vhodně zařazeny autorovy poznámky, srovnávající návrh Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva se Statutem Mezinárodního trestního soudu a upozorňující na nejzajímavější odlišnosti. V závěrečných odstavcích autor naznačuje nejvýznamnější překážky, které brání možnosti přijetí a uplatnění návrhu. Za prvé není zcela přesně vymezeno, „zda svěřit postih těchto zločinů mezinárodnímu soudu (k tomuto účelu zřízenému) nebo vnitrostátním soudům“.³ Za druhé zůstává otevřená otázka, jaká by měla být právní forma zmíněného kodexu (mezinárodní smlouva, nebo deklarace) a jak by měl být definován jeho vztah k ICC. V posledních větách druhé kapitoly autor doporučuje revizi návrhu, především ve vztahu ke Statutu MTS, neboť jinak „bude Kodex zcela zastíněn především Statutem MTS, popř. též statuty mezinárodních trestních tribunálů zřízených ad hoc“⁴ a „z Kodexu by se mohl stát již při jeho vzniku mrtvý dokument, překonaný mimořádně bouřlivým vývojem mezinárodního trestního práva v poslední dekádě 20. století“.⁵

Na stránkách třetí kapitoly s poměrně dlouhým názvem *Vývoj v oblasti stíhání zločinů podle mezinárodního práva během poslední dekády 20. století: Současné mezinárodní trestní tribunály OSN* autor věnuje prostor *ad hoc* tribunálům, které v současné době působí. Hned v úvodu této kapitoly upozorňuje na významný jazykový problém, který je úzce spojen s procesními normami mezinárodního práva a souvisí s rozdílností české a anglické terminologie. Jde o anglický výraz *jurisdiction*, který může být do češtiny přeložen dvojím způsobem – jako *pravomoc* nebo jako *příslušnost*.⁶ Ze všech popisovaných tribunálů – jugoslávského, rwandského a Speciálního soudu pro Sierra Leone – Šturma (samozřejmě oprávněně) poskytuje nejvíce prostoru prvnímu jmenovanému. Po analýze nejvýznamnějších ustanovení Statutu Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY) následuje podrobný rozbor dvou zásadních rozhodnutí tribunálu – případu Tadić⁷ a případu Blaškić.⁸ Následující odstavce se zabývají činností a příslušností Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu (ICTR) a nabízejí srovnání shod a odlišností obou soudů. V závěru kapitoly se autor zamýšlí nad budoucností mezinárodních *ad hoc* tribunálů, nad riziky a perspektivami jejich činnosti a nad posledním krokem v této oblasti, tj. nad uza-

vřením dohody o zřízení Speciálního soudu pro Sierra Leone,⁹ který „by mohl být zajištěnou třetí formou vzniku mezinárodního tribunálu na základě dvoustranné smlouvy mezi OSN a státem, který je jinak teritoriálně kompetentním ke stíhání takových zločinů“.¹⁰ Celkově autor všechny uvedené soudy hodnotí jako „svěbytné mezinárodní orgány, které se již zabydlely v povědomí světové veřejnosti“,¹¹ a konstatuje, že „nic z právního hlediska nebrání tomu, aby zřizování dalších ad hoc tribunálů pokračovalo“.¹²

V nejrozsáhlejší (čtvrté) kapitole – *Statut mezinárodního trestního soudu* – autor shrmláždil řadu poznatků, vztahujících se k dlouhému a složitému vzniku prvního stálého mezinárodního trestního tribunálu. Popisuje dlouhou historii, kterou prošly snahy o trestání zločinů podle mezinárodního práva. Zmiňuje se o dokumentech, které nejvýznamněji zasáhly do formování této oblasti norem mezinárodního práva – o Versailleské mírové smlouvě (1919), o Úmluvě o předcházení a potlačování terorismu (1937), o dohodách o poválečných mezinárodních vojenských tribunálech (1945) a o rezolucích Rady bezpečnosti OSN o zřízení jugoslávského (1993) a rwandského (1994) tribunálu. Dále se Šturma podrobně rozepisuje o jednotlivých konkrétních krocích, které předcházely podepsání Statutu ICC. Sleduje činnost Komise pro mezinárodní právo (ILC)¹³ v této záležitosti od roku 1990, kdy byla Valným shromážděním OSN vyzvána, „aby se v rámci své práce na návrhu Kodexu zločinů proti míru a bezpečnosti lidstva zabývala též dalším rozbořením otázky mezinárodní trestní jurisdikce, včetně návrhů na zřízení mezinárodního trestního soudu“.¹⁴ Popisuje proces, kterým se z návrhu ILC z roku 1994 stala během diplomatické konference, konané v létě roku 1998 v Římě, mnohostranná mezinárodní smlouva.¹⁵

Jádrem čtvrté kapitoly jsou oddíly 4.2. a 4.3., které autor věnuje ustanovením Statutu ICC, vymezujícím jeho příslušnost a stanovujícím podmínky přípustnosti řízení, tj. té části smlouvy, která „z hlediska zájmů právníké i širší veřejnosti poutá bezesporu hlavní pozornost“.¹⁶ Velkým přínosem je především podkapitola 4.2.1. – *Zločiny, na které se příslušnost MTS nevztahuje*. Šturma se v ní zamýšlí nad tím, proč se některé skutkové podstaty do Statutu ICC nedostaly. Vyděluje z těchto jednání zločiny agrese, „který je de jure zařazen do Statutu, ale de facto je z něj vyloučen“.¹⁷ Statut ICC totiž agresi kriminalizuje, neuvádí však její definici, a tak zůstává nejasné, jaká jednání by jako agrese mohla být postihována. Autor uvádí nejen to, jak se obsah tohoto zločinu vyvíjel a jak protichůdné názory na tuto otázku se během přípravných jednání i římské konference setkávaly, ale naznačuje také, jaká budoucnost asi trestání pachatelů agrese čeká: „... v dohledné budoucnosti nebude agrese mezi zločiny, nad nimiž má MTS věcnou příslušnost.“¹⁸

Vedle agrese autor neopomíná ani další, tzv. smluvní zločiny. Jde o „různorodé skutkové podstaty, jimž je společné to, na rozdíl od klíčových zločinů podle mezinárodního práva, které vycházejí z obyčejového mezinárodního práva, že nemají oporu v mezinárodním obyčejí a do mezinárodního práva se dostaly pouze na základě smluv“.¹⁹ Šturma se soustředí na tři vybraná jednání – na terorismus, na nedovolený obchod s drogami a na žoldněřství. Všechna tato jednání byla během přípravy Statutu ICC navržena k zařazení do dokumentu, ale žádné z nich se do konečné verze neprosadilo. V dalších oddílech se autor zabývá jednotlivými skutkovými podstatami, které byly zařazeny do Statutu ICC. Všem trestným jednáním (genocidě, zločinům proti lidskosti i válečným zločinům) je v knize věnována pozornost ze dvou důležitých hledisek – za první, jak probíhala vyjednávání o zařazení jednotlivých podstat do Statutu ICC, a za druhé, jak zní výsledné definice jednotlivých zločinů. Autor doplňuje strohé smluvní znění vlastním bohatým komentářem, který odkazuje především na úpravu uvedených problémů v předchozích smluvních instrumentech.

Následující autorovy úvahy směřují k předpokladům výkonu jurisdikce MTS, ke způsobům zahájení vyšetřování a ke komplikované otázce přípustnosti vyšetřování/stíhání. Na tomto místě Šturma analyzuje kompromisní přiznání určité moci zasáhnout do vyšetřování Rady bezpečnosti OSN (ve formě tzv. negativního konsenzu, jímž může být vyšetřování zastaveno rezolucí Rady bezpečnosti OSN na 12 měsíců). Stejně tak problematice přípustnosti stíhání a vyšetřování a důvodům, kvůli nimž může být konkrétní věc prohlá-

šena za nepřipustnou, se věnuje velmi podrobně a upozorňuje na zajímavé souvislosti této otázky (např. amnestie a dvojí postih jednoho jednání).

Samostatné pozornosti se v knize dočkaly též jednotlivé zásady, jimiž se má soud při svém rozhodování řídit, a to především zásada individuální trestnosti (o níž se autor opakovaně zmiňuje na několika místech publikace). Dále se Šturma zamýšlí nad jinými principy, které se běžně uplatňují ve vnitrostátním i mezinárodním právu (*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*, nepromlčitelnost zločinů...). Zmínku si jistě zaslouží věty, týkající se zákazu uplatňování imunity ústavních činitelů ze strany státu v případě mezinárodního trestního řízení: „*I kdyby vnitrostátní právo takové imunity [rozuměj imunity státních orgánů a úředníků – pozn. rec.] zcela nebo zčásti zachovalo, nemělo by to vliv na pravomoc soudu, který by stíhání v takové věci prohlásil za přípustné podle čl. 17, a to s ohledem na neochotu či neschopnost státu vést vyšetřování a stíhání.*“²⁰ V této podkapitole se dále autor zabývá odpovědností nadřizovaných osob a důvody, které odpovědnost vylučují (nepříčetnost způsobená duševní poruchou, jednání pod vlivem psychotropní látky, přiměřené jednání v nutné obraně a jednání učiněné pod nátlakem).

V recenzované publikaci Šturma v omezené míře věnuje prostor i organizačním aspektům Mezinárodního trestního soudu. Popisuje nejen složení soudu a jeho správu, ale též procedurální pravidla, podle nichž má jednání před soudem probíhat, včetně možných opravných prostředků a trestů, které může soud uložit v případě pravomocného odsouzení. Stručně se zabývá i zásadami mezinárodní spolupráce a soudní pomoci, kterou by státy měly soudu poskytnout, a to především z hlediska schváleného znění Statutu ICC, neboť praktické poznatky v této oblasti dosud neexistují.

Závěrečná část čtvrté kapitoly je věnována problémům spojeným se vstupem Statutu ICC v platnost a s jeho budoucí implementací. Šturma analyzuje stav ratifikací k 30. 11. 2001. Od té doby došlo jednak ke zvýšení počtu uložených ratifikačních listin a jednak k samotnému aktu vstupu Statutu ICC v platnost. Ale ani nejnovější vývoj autorova tvrzení nevyvrací, ale naopak jim dává za pravdu. Řada států, která Statut ICC podepsala, dosud čelí nejrůznějším překážkám, které brání jeho ratifikaci. Samostatná pozornost je samozřejmě věnována otázkám, které musí před ratifikací vyřešit Česká republika. Vzhledem k tomu, že v průběhu roku 2002 došlo k výrazné novelizaci Ústavy České republiky právě ve vztahu k mezinárodněprávním závazkům, lze na mnohá v recenzované knize uvedená zjištění pohlížet jako na „historická“.

V poslední stručné (páté) kapitole autor seznamuje čtenáře s výsledky svého bádání ve věci mezinárodních trestních tribunálů. Jeho závěry jsou věcně podloženy informacemi, uvedenými v předchozích kapitolách knihy. S uvedenými tvrzeními, ať už se týkají vývoje mezinárodních trestních tribunálů, budoucnosti ICC, nebo možného přistoupení České republiky (s ohledem na výše zmíněnou novelu Ústavy)²¹ ke Statutu ICC, lze bez jakýchkoli výhrad souhlasit.

Recenzovaná publikace byla vytištěna bez větších chyb, lze v ní nalézt jen několik drobných překlepů, formální úprava je bezvadná. Text profesora Šturmy se čte plynule a je srozumitelný. Kniha však rozhodně není určena široké veřejnosti, neboť pro její pochopení je nutná znalost základních právnických výrazů a principů. Zároveň je však zřejmé, že o tak odborném tématu, jako jsou mezinárodní trestní tribunály, nelze psát populárním a zjednodušeným stylem a že jistá právní erudice čtenáře je ze strany autora zcela opodstatněným předpokladem.

Zuzana Kalová

¹ Dne 11. 4. 2002 byla u generálního tajemníka OSN uložena šedesátá ratifikační listina, Statut ICC vstoupil v platnost dne 1. 7. 2002. Seznam států, které ho ratifikovaly, viz <http://untreaty.un.org/ENGLISH/bible/englishinternetbible/partI/chapterXVIII/treaty10.asp>

² Např. M. Potočný, P. Šturma, D. Jílek a L. Lukášek.

RECENZE

- ³ Šturma, Pavel: Mezinárodní trestní soud a stíhání zločinů podle mezinárodního práva. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2002, s. 69.
- ⁴ Tamtéž, s. 76.
- ⁵ Tamtéž.
- ⁶ Jurisdiction bývá do češtiny často překládána jako jurisdikce, právně čistější je však použití některý z výše uvedených pojmů s ohledem na význam termínu v konkrétním případě.
- ⁷ Rozsudek odvolacího senátu z 2. 10. 1995 se jednak vyslovil k legalitě vzniku ICTY, jednak k prioritní jurisdikci ICTY ve vztahu ke vnitrostátním soudům, dále interpretoval objektivní a subjektivní stránku zločinů proti lidskosti a konečně se vyjádřil také k příslušnosti tribunálu v případě vnitrostátních konfliktů.
- ⁸ Odvolací soud ve svém rozhodnutí z října 1997 vyšel z teorie implicitních pravomocí a potvrdil, že tribunál je v souladu s článkem 29 Statutu oprávněn vydávat příkazy a žádosti o spolupráci, které jsou pro státy závazné. Do té doby nebyla otázka spolupráce suverénních států s tribunálem dostatečně jasně formulována.
- ⁹ Dohoda o zřízení uvedeného soudu byla podepsána zástupcem OSN a ministrem spravedlnosti Sierry Leone dne 16. 1. 2002 ve Freetownu. Dne 26. 6. 2002 bylo jmenováno 10 soudců Zvláštního soudu, z toho dva ze Sierry Leone a ostatní z jiných států.
- ¹⁰ Šturma, Pavel: cit. dílo, s. 111.
- ¹¹ Tamtéž.
- ¹² Tamtéž, s. 105.
- ¹³ International Law Commission.
- ¹⁴ Šturma, Pavel: cit. dílo, s. 117.
- ¹⁵ Rada podrobných informací a texty vybraných přípravných dokumentů viz <http://www.un.org/law/icc/index.html>
- ¹⁶ Šturma, Pavel: cit. dílo, s. 119.
- ¹⁷ Tamtéž, s. 120 a násl.
- ¹⁸ Tamtéž, s. 126.
- ¹⁹ Tamtéž.
- ²⁰ Tamtéž, s. 154.
- ²¹ Česká republika podepsala Statut ICC dne 13. 4. 1999, avšak dosud ho neratifikovala.